

А.М. КАВАЛЕЎСКИ

АД УСПРЫМАННЯ ДА РАЗУМЕННЯ (інтэрпрэтацыя паэтычнага тэксту як сродак эстэтычнага камунікавання)

Рассматриваются вопросы художественной интерпретации, являющейся специфическим видом эстетической коммуникации. Исследуются особенности анализа поэтического произведения в свете актуальных тенденций современного литературоведения и критики. Особое внимание уделяется рассмотрению категорий восприятия и понимания поэтического высказывания.

In the focus of the article there is a research of artistic interpretation, being a specific type of aesthetic communication. The author investigates the features of analysis of poetic work in the light of actual tendencies of contemporary literary criticism. The special attention is given to consideration of categories of perception and understanding of poetic utterance.

У 1990-х гг. адносіны да паэтычнай творчасці значна змяніліся. Імкненне сказаць новае слова ў літаратуры прымусіла паэтаў шукаць незвычайныя формы самавыяўлення, максімальна выкарыстоўваць магчымасці, патэнцыяльна закладзеныя ў паэтычнай структуры. У той жа час ушчыльненая мастацка-інфармацыйная структура сучасных паэтычных твораў прадрытавана мнагапланавымі сувязямі з іншымі тэкстамі, сярод якіх аўтарскі паэтычны тэкст з'яўляецца кантэкстуальна абумоўленым. Сёння актуалізаваўся зварот да паэтычных структур, арыентаваных на рознаўзроўневыя мысленчыя імпульсы, што, у сваю чаргу, вядзе да множнасці прачытанняў аднаго і таго ж тэксту. Новы падыход да аналізу тэксту прадугледжвае непасрэднае ўключэнне чытача ў паэтычную «гульню» з аўтарам. Такім чынам, утвараецца шырокае поле метапаэтыкі, у якой сістэма ўласна мастацкіх і навукова-філалагічных жанраў становіцца больш умоўнай (адпавядае той ці іншай стратэгіі дэмаркацыі), з чаго і вынікае *транзітыўнасць* (пераходнасць, узаеманакіраванасць) падыходаў да вывучэння паэтычнага тэксту.

Паэтычны тэкст у самым шырокім сэнсе на сённяшні дзень з'яўляецца даволі засвоеным «сюжэтам» адначасова для некалькіх сумежных субдысцыплін, якія ўзніклі ў выніку аб'яднання намаганняў лінгвістаў, літаратуразнаўцаў, гісто-

рыкаў літаратуры, крытыкаў, культуролагаў, філосафаў, мастацтвазнаўцаў. Сам міждысцыплінарны характар сучаснай гуманітарыстыкі схіляе даследчыка да непазбежных запазычанняў і трансляцый адных і тых жа «сюжэтаў» з адной дысцыпліны ў іншую. «Навуковец не можа не быць крытыкам, калі хоча правільна зразумець тое, што яму належыць зразумець. Для таго, каб прааналізаваць паэму, першапачаткова крытычным шляхам – гэта значыць шляхам ацэнкі і прысуду, – яму трэба яшчэ пераканацца, што перад ім сапраўды паэма, а не які-небудзь іншы від літаратурнай прадукцыі, бо ў процілеглым выпадку ў тэкст, прызначаны да вывучэння, будзе ўкладацца той змест, які яму па самаму заданню не ўласцівы. Усё адрозненне паміж навуковай, філалагічнай крытыкай і той разнавіднасцю крытыкі, якую ўмоўна можна назваць літаратурнай у шырокім сэнсе, зноў жа такі зводзіцца толькі да той прынцыпова адменнай накіраванасці ўвагі, якая, урэшце рэшт, у адным выпадку ўпіраецца ў філасофскія веды, а ў іншым – у філасофскую ў жыццёвым сэнсе «свядомасць» (Винокур 1990, 43). (Тут і далей пераклад аўтара. – А. К.)

Стварэнне літаратурнага тэксту можа разглядацца як паэтычнае словаўтварэнне, у якім уся мова як матэрыял літаратуры ператвараецца ў адзіна магчымую форму існавання эстэтычнага

зместу літаратурнага твора – мастацкага свету. Вельмі важную ролю ў гэтым словаўтварэнні адыгрывае рытм як найбольш непасрэднае выражэнне асаблівай жыццёвасці і арганізацыі мастацкага свету, што пераадольвае маўленчую дыскрэтнасць. Рытм далучае да свайго руху і пераўтварае кожнае слова, напаўняючы яго энергіяй цэлага, так што і сам твор, у сваю чаргу, паўстае ў гэтым руху як своеасаблівае «адзінае слова», гарманічнае і дасканалое. «Паэтычныя творы, якія характарызуюцца адмысловым спосабам арганізацыі мовы, адзінкай якой з’яўляецца верш, асабліва адчуваюць патрэбу ў ацэнцы і даследаванні іх з пункту гледжання гармоніі» (Штайн 1989, 15).

Тлумачэнне паэтычнага твора, на думку некаторых даследчыкаў, з’яўляецца сярэдняй, прамежкавай галіной літаратуразнаўства і літаратурнай крытыкі, якая не супадае наўпрост з фармальна-тэарэтычным вывучэннем паэтычнага тэксту як сістэмы. Інтэрпрэтацыя ў нашым разуменні – паняцце больш шырокае, яно цесна звязана, у першую чаргу, са спасціжэннем зместу твора, у аснове якога ляжыць той змест, які аб’ектыўна прысутнічае ў паэтычнай структуры. Гэты сэнс суб’ектыўна ўкладзены ў твор паэтам і суб’ектыўна ўспрыняты, адаптаваны чытачом. Кожны кампанент складана арганізаванай славесна-мастацкай аўтарскай сістэмы ўрэшце рэшт разлічаны на чытацкае ўспрыманняе вобразнай сістэмы (нават калі ўявіць практычную адсутнасць чытача як асноўнага рэцыпіента, то яго месца абавязкова зойме сам аўтар, аднак у дадзеным выпадку інтэрпрэтацыя страчвае сваю актуальнасць, бо не выходзіць за межы аўтарскай аперцэпцыі).

«Адной з асаблівасцей мастацкага вобраза з’яўляецца полісемантызм. Інтэрпрэтацыя ўваходзіць у яго структуру як неад’емны складальнік. <...> Інтэрпрэтацыя закладзена і ў структуры аўтарскай задумы» (Шукина 1975, 283–284). Тэарэтычная думка (літаратуразнаўства, крытыка, лінгвістыка) парушае гэта адзінства, расчляняючы твор і робячы акцэнт на розных аб’ектах даследавання, што вядзе да стварэння розных шляхоў іх спасціжэння. Сёння прыходзіцца канстатаваць, што літаратуразнаўства мінулага стагоддзя мела супярэчлівыя тэндэнцыі; з аднаго боку, былі здзейснены спробы вывучэння тэксту як такога па-за сувяззю з аўтарам і рэцыпіентамі, з іншага – досыць грунтоўна была распрацавана канцэпцыя сумеснай творчасці чытача і аўтара (прапанаваная Патабнэй) як адной з асноўных катэгорый эстэтычнага быцця мастацкага твора. Згодна з новай дактрынай даследчык паэтычнага тэксту праводзіць над ім шэраг аперацый, ён прапускае твор праз сябе, пераасэнсоўвае яго і інтэрпрэтуе, абапіраючыся на сацыяльную, культурную (духоўную ў шырокім сэнсе) парадыгму, дасведчанасць і вопыт. Праблема разумення і

інтэрпрэтацыі мастацкага тэксту цесна звязана з пошукам крытэрыяў яго агульнай эстэтычнай арганізацыі ў кантэксце светапогляду, індывідуальнага стылю ці стылю ўсёй літаратурнай плыні, філасофскага напрамку, прыхільнікам якіх з’яўляецца аўтар.

Аналіз паэтычнага тэксту прадугледжвае паглыбленае вывучэнне асобных элементаў мастацкай мовы (формы твора), асабліва тых, якія наглядна дэманструюць эстэтычную спецыфіку паэтычнага тэксту. У актыў сучаснага літаратуразнаўства можна, напрыклад, уключыць комплексны падыход да мастацкага твора, які заключаецца ў яго разуменні як сістэмы. Праз мастацкі троп выяўляецца кантэкст паэтычнага твора. Пры аналізе твора асабліва ўвага павінна надавацца яго паэтычнай каштоўнасці, якая рэгулюецца ўнутранымі законамі стварэння твора ў дадзенай канкрэтнай мове і ў дадзеным канкрэтным творы. Структура твора можа заставацца той жа самай, але пры змяненні, напрыклад, стылістычнага значэння і кантэксту значэнне твора, як і яго ідэйна-эмацыянальны эфект, можа змяніцца. Нездарма А.А. Патабня называў кожны троп мастацкім творам у мініяцюры: у тропе адлюстроўваюцца агульныя законы мастацкага цэлага, а характар ужывання твора ў заўсёды сведчыць пра індывідуальны аўтарскі стыль, мастацкую манеру напісання, у тропе выяўляецца ў сканцэнтраваным выглядзе тып вобразнага мыслення аўтара. Асаблівае значэнне для стварэння мастацкай вобразнасці мае сама канструкцыя мовы, структура сказаў, адносіны паміж словамі, іх своеасаблівае граматычнае аформленасць. Вобразная сіла трапнай дакладнай дэталі, прамой намінацыі «бязвобразнага» слова ў многім залежыць ад іх сінтаксічнага, шырэй – рытмічнага афармлення ў структуры мастацкага тэксту. Гэта найбольш выразна адчуваецца ў паэзіі, якая характарызуецца асабліва ўпарадкаванасцю, раўнавагай, сіметрыяй розных адзінак.

Працэс эстэтычнага ўспрымання не можа не ўключаць такія асноватворныя катэгорыі разгляду твора, як разуменне і ацэнка, асэнсаванне, што ўтвараюць механізм, дзе ў пераканструяваным выглядзе прадстаўлены агульнакультурныя і асобныя нормы сацыяльна-эстэтычнага характару. Індывідуальнае эстэтычнае ўспрыманняе вызначаецца перш за ўсё спецыфікай прадмета адлюстравання, сукупнасцю яго ўласцівасцей. Але нельга разглядаць працэс адлюстравання як застылы, мёртвы і пасіўны акт духоўнай дзейнасці суб’екта, наадварот, ён – вынік актыўнай духоўнай працы рэцыпіента, вынік мэтанакіраванай устаноўкі яго свядомасці, які апасродкавана дэтэрмінаваны сацыяльна-гістарычнай сітуацыяй, а таксама каштоўнасцямі арыенцірамі суб’екта, яго асобнымі ўстаноўкамі, густам і перавагамі, сфарміраванымі раней на вопыце папярэдніх духоўна-эстэтычных стасункаў. Тэрмін

«успрыманне» часцей за ўсё разумеецца ў двух значэннях – шырокім і вузкім (як, дарэчы, і паняцце эстэтычнага густу). Так, у вузкім значэнні ўспрыманне з’яўляецца актамі рэцэпцыі тых аб’ектаў, якія непасрэдна падуладныя нашым пачуццям; у шырокім сэнсе пад успрыманнем разумеецца адносна працяглы працэс, які ўключае акты мыслення, падрабязнага і ўдумлівага вытлумачэння ўласцівасцей прадмета, а таксама пошук у ім магчымых узаемасувязей. Спасціжэнне літаратурнага твора праз прызму чытацкага ўспрымання і далейшага крытычнага аналізу непазбежна ставіць перад крытыкам пытанне засваення мастацкага тэксту шляхам яго *інтэрпрэтацыі*. «Інтэрпрэтацыя (ад лац. Interpretatio – вытлумачэнне, тлумачэнне) – вытлумачэнне літаратурнага твора, спасціжэнне яго сэнсу, ідэі, канцэпцыі. Інтэрпрэтацыя ажыццяўляецца як *пераафармленне* мастацкага зместу, гэта значыць пры дапамозе яго перакладу на *паняццёва-лагічную* (літаратуразнаўства і асноўныя жанры літаратурнай крытыкі), *лірыка-публіцыстычную* (эсэ) або на іншую *мастацкую* мову (графіка, тэатр, кіно і іншыя віды мастацтва) <...> Мастацкія інтэрпрэтацыі літаратуры (поруч з літаратурна-крытычнымі і літаратуразнаўчымі) ажыццяўляюць «пераакцэнтацыю» яе зместу, без якіх атрымання ў спадчыну традыцый і сам літаратурны працэс немагчымы: «...твор працягвае жыць дзякуючы сваім метамарфозам і ў той ступені, у якой змог вытрымаць тысячы пераўтварэнняў і вытлумачэнняў» (Літаратурный энциклопедический словарь 1987, 127–128).

Найбольш важнай і істотнай характарыстыкай паэтычнага вобраза з’яўляецца яго ўмоўнасць, мнагацэнтрнасць і мнагазначнасць. Інтэрпрэтацыя – адзін з неабходных кампанентаў пазнання. Успрыманне і разуменне мастацкага тэксту можна ўявіць як працэс «увядзення» новых ведаў ва ўжо вядомае. Існуюць дзве мадэлі разумення. Першая, звязаная з разуменнем у непасрэдным яго значэнні, прадугледжвае рэцэпцыю і ўсведамленне чытачом менавіта таго, што хацеў сказаць аўтар у творы, і другая – інтэрпрэтацыйная: канцэпт і структура таго, што ўжо падвергнута разуменню і так ці інакш усвядомлена, задаюцца не аўтарам, а чытачом (інтэрпрэтатарам). Ажыццяўленне кожнай мадэлі разумення патрабуе ад крытыка шырокага і глыбокага тэзаўруса, гэта значыць перадумоўных комплексных ведаў у розных галінах гуманітарнай думкі, бо ад характару перадумоў у многім залежыць тое, якім чынам успрымецца і ўрэшце зразумецца твор. Пры гэтым істотнымі з’яўляюцца як змястоўныя, так і фармальныя перадумовы разумення. Так, напрыклад, творы разнастайных мастацкіх напрамкаў, плыней і школ разлічаны і арыентаваны на наяўнасць у рэцыпіента перадумоўных базісных ведаў, прычым у творах мадэрнізму і постмадэрнізму (па прычыне іх складанай

унутранай арганізацыі) інтэрпрэтацыйная мадэль разумення адыгрывае надзвычай важную ролю.

Спецыфіка навукі заключаецца ў тым, што яна займаецца пошукам дакладнай, строга выверанай інфармацыі пра аб’ект свайго даследавання, аднак, як вядома, паэзія па сваёй прыродзе пазбаўлена якой-небудзь канкрэтнай дакладнасці і адназначнасці ў працэсе адаптацыі рэчаіснасці. Наадварот, паэт максімальна пашырае межы магчымага ўяўлення пра з’явы рэчаіснасці; ён ідзе ад канкрэтнага да абстрактнага, ад адзінкавасці да множнасці (а часам, і бясконцасці, з чаго, дарэчы, вынікае магчымасць бясконцай колькасці інтэрпрэтацый сапраўды таленавітых твораў), што выклікае ў свядомасці чытача (інтэрпрэтатара) асацыятыўна-пачуццёвы спосаб прачытання твора. Папулярны ў апошнія дзесяцігоддзі інтэртэкстуальны падыход да спасціжэння паэтычнага выказвання не заўсёды аказваецца прыдатным і універсальным: у момант напісання твора паэт рэдка думае пра вершы, створаныя іншымі аўтарамі, цытацыя як такая ў сучаснай айчыннай паэзіі – з’ява не вельмі распаўсюджаная (у празаічных творах яна прысутнічае часцей). У кантэксце глабальнага постмадэрнісцкага светапогляду інтэртэкстуальнасць разглядаецца як адзіны, маналітны механізм нараджэння тэксту, які прадугледжвае факт адначасовай прысутнасці ў адным творы двух ці нават больш тэкстаў і іх рэалізацыю ў такіх прыёмах, як цытата, алюзія, плагіят і інш. Аднак, нараджаючы твор, паэт, хутчэй, засяроджаны на ўласных перажываннях, індывідуальным эстэтычным вопыце і інтуіцыі, ён імкнецца выказацца, прычым выказацца па-новаму, інакш, чым яго папярэднікі. Зрэшты, сам момант пераклікання з творчасцю іншага паэта зафіксаваць не так цяжка, значна цяжэй зразумець, як тое, што прапаноўвае паэт у сваім творы, суадносіцца з нашым уяўленнем і ўспрыманнем рэчаіснасці. Нават калі падлічыць усе цытаты, алюзіі і рэмінісцэнцыі (свядомыя ці несвядомыя) у паэтычным творы, нельга сфарміраваць цэласнае аб ім меркаванне, бо ніводзін верш ніколі не ствараецца толькі дзеля акумулявання напісанага раней, сапраўдны твор заўсёды валодае высокай ступенню самадастатковасці, ён мае самастойнае значэнне і ўласную мэту. Для таго каб яе спасцігнуць, недастаткова адной толькі навукі з яе строга вызначаным, канкрэтным паняццёвым апаратам – на дапамогу прыходзіць крытыка.

Са стварэннем мастацкага тэксту заканчваецца толькі творчая дзейнасць аўтара, але сам творчы працэс працягваецца ў далейшым існаванні твора. На думку М. Бахціна, непасрэднае жыццё тэксту, гэта значыць яго сапраўдная сутнасць, развіваецца на мяжы дзвюх свядомасцей, а дакладней, двух суб’ектаў – аўтара і чытача. Гэта дыялог асобнага віду, у якім адбываецца сустрэча двух тэкстаў – гатовага (аўтарскага) і

рэагуючага, таго, які ствараецца чытачом (інтэрпрэтарам). Такім чынам, адбываецца сустрэча двух аўтараў. «Гэты тып адносін можна вызначыць як дыялагічныя адносіны. *Дыялагічныя адносіны* маюць спецыфічны характар: яны не могуць быць звездзеныя ні да чыста лагічных (хаця б і дыялектычных), ні да чыста лінгвістычных (кампазіцыйна-сінтаксічных). Яны магчымыя толькі паміж цэлымі паведамленнямі розных моўных суб'ектаў (дыялог з самім сабою мае другасны і ў большасці выпадкаў разыграны характар» (Бахтин 1979, 296, 352). Гэты феномен можна акрэсліць як феномен сумеснай творчасці. У стваральніка мастацкага тэксту і ў яго чытача ёсць узаемная накіраванасць. Так, аўтар заўсёды імкнецца адшукаць чытача-аднадумцу, які б успрыняў тэкст як адказ на хвалючае яго пытанне, але і чытач увесь час шукае «свайго» аўтара, творам якога змог бы верыць, настрой якіх адпавядаў бы настрою яго душы. Працэс чытання мае свае цяжасці і «падводныя камяні», асабліва калі чытанне з'яўляецца шляхам да разумення, усведамлення і далей – да разважання, у якім таксама можа ажыццяўляцца працэс інтэрпрэтацыі.

Актыўныя ўзаемаадносіны чытача і аўтара праз мастацкі тэкст прыводзяць да ажыццяўлення творчага акта, дзякуючы менавіта дзейснай аснове ўспрымання і разумення, а таксама па прычыне крэатыўнасці самога тэксту. Сёння даводзіцца канстатаваць разнастайнасць падыходаў да вывучэння і інтэрпрэтацыі мастацкага тэксту, што дае крытыку не толькі неабсяжны выбар, але служыць прычынай пэўнай разгубленасці, звязанай у першую чаргу з пошукам крытэрыяў ацэнкі таго ці іншага элемента твора (вобраз, сімвал, знак, мастацкі прыём, падтэкст і інш.). У сувязі з гэтым можа ўзнікнуць уражанне аб бясконцых магчымасцях на шляху інтэрпрэтацыі любога тэксту. Аднак найбольш актуальнымі ўяўляюцца наступныя тэндэнцыі:

- імкненне дэшыфраваць тэкст, знайсці ў ім абагульнены сэнс пры дапамозе разумення шматлікіх мікрасэнсаў;

- ацэнка тэксту як адлюстравання пэўнай ідэі, праблемы, глабальнага прынцыпу.

Семантычная структура тэксту, якая разглядаецца як пэўная іерархія сэнсаў, уяўляе сабой арганізаваную сістэму, што валодае шэрагам адзнак. Пры іх змене і пад уздзеяннем знешніх фактараў структура мяняе канфігурацыю і становіцца новай, але таксама замкнёнай сістэмай, якая, у сваю чаргу, можа пры некаторых абставінах ператварыцца ў іншую. Мікрасэнсы тэксту – складанае, рухомае і ўзаемаабумоўленае адзінства, аднак сума мікрасэнсаў асобных тэкставых элементаў не з'яўляецца роўнай агульнаму сэнсу цэлага твора, у сваю чаргу, сэнс усяго твора не роўны шматлікім мікрасэнсам асобных элементаў тэксту. Пры разглядзе сэнсу мастацка-

га тэксту неабходна ўлічваць сістэмы правіл, якія садзейнічаюць аб'яднанню асобных мікрасэнсаў і ўяўленняў пра іх. У выніку вакарыстання сістэмы правіл аб'яднання мікрасэнсаў, рэфлексіі, а таксама эстэтычна-духоўнага вопыту, які ўжо маецца ў крытыка, адбываецца працэс інтэрпрэтацыі. Такім чынам, сэнс мастацкага твора разглядаецца на ўзроўні ўсяго тэксту.

Адна з асноўных мэт мастацкай камунікацыі (узаемаадносін чытача з тэкстам), як правіла, эстэтычная; мастацкая мова не звязана непасрэдна з практычнай дзейнасцю чалавека і таму не мае прадпісальнага характару. Звычайная перадача інфармацыі ў працэсе мастацкай камунікацыі выступае, хутчэй, як сродак, чым як мэта, а таму і каштоўнасць мастацкага тэксту заключаецца ў тым, што ён заўсёды дае нам унікальную магчымасць самім даканструяваць аўтарскі тэкст у сваім фантазійным уяўленні. Паняцці «сэнс» і «інфармацыя», якую тэкст перадае, не з'яўляюцца тоеснымі, бо сэнс у твор прыўносіць аўтар, і сэнс, такім чынам, у творы адзіны, тады калі інфармацыя, якую тэкст перадае розным адрасатам, можа быць рознай. Пры гэтым, зразумела, паняцці сэнсу і інфармацыі ўзаемазвязаныя. Сама інфармацыя, якую нясе і перадае чытачу мастацкі тэкст, можа быць рознай. Згодна з канцэпцыяй школы І. Гальперына інфармацыя ў тэксце падзяляецца на фактуальную, канцэптуальную і падтэкставую (гл. Гальперин 2004). Паэтычны тэкст можа змяшчаць у сабе апісанне пэўных фактаў, здарэнняў, месца і часу дзеяння, падвергнутых разважанням аўтара, рух сюжэтнай лініі (у паэзіі такімі характарыстыкамі адрозніваецца, у першую чаргу, ліра-эпічны жанр, тады калі сучасная лірыка імкнецца, як правіла, да свядомай бессюжэтнасці, абагульненай абстрактнасці). Усе гэтыя элементы складаюць фактуальную інфармацыю (знешні бок твора). Дадзеная інфармацыя адыгрывае значную ролю, таму што, з аднаго боку, менавіта яна першапачаткова рэпрэзентуе тэкст, дае аб ім першыя ўражанні, трансліруе закладзеныя ў яго думкі, а з іншага боку, яна зацямяе, маскіруе гэтыя думкі, стварае перашкоды ў разуменні, што, у сваю чаргу, садзейнічае ўзнікненню розначытанняў. Аднак мы заўсёды павінны памятаць, што фактуальная інфармацыя паэтычнага тэксту не роўная фактуальнай інфармацыі прозы, дзе яна непасрэдна фарміруе, арганізуе твор, уплываючы на сюжэт і фабулу. «Фабульныя матывы рэдкія ў лірычнай паэзіі. Значна часцей фігуруюць статычныя матывы, якія разгортваюцца ў эмацыянальныя рады. Калі ў вершы гаворыцца пра якое-небудзь дзеянне, учынак героя, падзею, то матыў гэтага дзеяння не ўплываецца ў прычынна-часавы ланцуг і пазбаўлены фабульнай напружанасці, якая патрабуе фабульнага вырашэння. Дзеянні і падзеі фігуруюць у лірыцы такім жа чынам, як з'явы прыроды, не ўтвараючы фабульнай

сітуацыі» (Томашевский 1996, 230). «...Паэтычны сюжэт прадугледжвае крайнюю абагульненасць, звязанне калізіі да пэўнага набору элементарных мадэлей, уласцівых дадзенаму мастацкаму мысленню. У далейшым сюжэт верша можа канкрэтызавацца, свядома збліжаючыся з найбольш непасрэднымі жыццёвымі сітуацыямі. Але гэтыя сітуацыі бяруцца ў пацвярджэнне або абвяржэнне якой-небудзь зыходнай лірычнай мадэлі, але ніколі не па-за адносінамі з ёю» (Лотман 2001, 109).

У мастацкім тэксце, у адрозненне, напрыклад, ад газетнага паведамлення ці навуковага артыкула, фактуальная інфармацыя не можа існаваць адасоблена, сама па сабе. Яна выкладаецца ў адпаведнасці з тымі думкамі, якія аўтар хоча данесці да чытача. З яе дапамогай аўтар часта не найпрост, а дзякуючы фабулярным сродкам прапаноўвае для ўсведамлення чытача хвалючае яго пытанне. Таму правамоцнай з'яўляецца думка, што галоўнае ў тэксце тое, што не дае яму распадацца на мноства асобна існуючых фактаў і разважанняў, – гэта яго канцэптואльнасць, гэта значыць здольнасць утрымліваць канцэптואльную інфармацыю.

Так, канцэптואльная інфармацыя выражае светапогляд і светаадчуванне аўтара, сістэму яго эстэтычных уяўленняў і інш.; яна не зводзіцца да ідэі твора, але з'яўляецца комплексным паняццем, якое змяшчае аўтарскую задуму (а таксама яе эвалюцыю ў тэксце) і абавязковую інтэрпрэтацыю. Пры гэтым канцэптואльная інфармацыя, як правіла, імпліцытная, не выражаная ў тэксце вербальна. Мы ўжо адзначалі, што чытанне з'яўляецца камунікатыўным працэсам, у якім пэўным чынам узаемадзейнічаюць такія фактары, як уласцівасці тэксту і ўласцівасці чытача: яго вопыт, веды, інтарэсы, здольнасці засваення эстэтычнага матэрыялу. Гэты камунікатыўны працэс у ажыццяўленні інтэрпрэтацыі рэалізуецца ва ўспрыманні і наступным разуменні мастацкага тэксту – складанага ўтварэння, якое адмысловым чынам адлюстроўвае свет людзей, пачуццяў, пе-

ражыванняў, вобразаў, з'яў, прычым не цалкам, не з фатаграфічнай дакладнасцю і адназначнасцю, а фрагментарна, згодна з пунктам гледжання аўтара, яго індывідуальнасцю. Асобныя фрагменты тэксту (якія могуць быць носьбітамі як фактуальнай, так і канцэптואльнай інфармацыі) узаемадзейнічаюць паміж сабой, прычым гэта сувязь, як падкрэслівалася вышэй, можа не мець вербальнага выражэння, але можа і павінна быць вычытана для таго, каб ажыццявіць комплекснае, як мага больш поўнае разуменне тэксту. Як правіла, тэксты даюць чытачу цэлы шэраг розных сігналаў адносна такіх іманентных сувязей, якія звычайна заўважаюцца ў кантэксце і ўспрымаюцца менавіта з яго; гэта прадугледжвае наяўнасць у чытача адпаведнай дасведчанасці, вопыту разумення мастацкага тэксту. З гэтага вынікае, што, для таго каб трапіць усэнсавую структуру мастацкага тэксту, чытач павінен мець высокі ўзровень моўнай дасведчанасці, а таксама ўмець ажыццяўляць разнастайныя кагнітыўныя аперацыі, такія, напрыклад, як уменне зрабіць вывад, абагульненне, абстрагавацца ад пэўнай канкрэтыкі, каб больш дакладна ўсвядоміць агульнае, даць маштабную ацэнку.

ЛІТАРАТУРА

- Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. М., 1979.
Винокур Г. О. Филологические исследования (лингвистика и поэтика). М., 1990.
Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. М., 2004.
Литературный энциклопедический словарь. М., 1987.
Лотман Ю. М. О поэтах и поэзии: Анализ поэтического текста. Статьи. Исследования. Заметки. СПб., 2001.
Потебня А. А. Теоретическая поэтика. М., 1990.
Томашевский Б. В. Теория литературы. Поэтика. М., 1996.
Штайн К. А. Язык. Поэзия. Гармония. Ставрополь, 1989.
Щукина Т. О сущности критического суждения (некоторые вопросы теории критики) // Современный литературный процесс и критика. М., 1975.

Паступіў у рэдакцыю 28.02.10.

Арыём Мікалаевіч Кавалеўскі – старшы выкладчык кафедры літаратурна-мастацкай крытыкі Інстытута журналістыкі БДУ.